PA
6279
.M5
1862

LIBRARY OF CONGRESS.

(SMITHSONIAN DEPOSIT.)

*Chap.* PA 6279
*Shelf* .M5
1862

UNITED STATES OF AMERICA.

135.

# M. T. CICERONIS

## ORATIO

# PRO T. ANN. MILONE.

TEXTUM EX NUPERRIMA EDITIONE DUBNERIANA DEPROMPSIT AC RECUDI CURAVIT.

**J. M. Lársen,**

UNUS EX BONAURENSIS UNIVERSITATIS PROFESSORIBUS.

BONIS–AURIS.

APUD RAIMUNDUM VIDIELLAM, *Typographum.*

1862.

BIBLIOTECA DE BUENOS-AIRES
EXPOSICION DE FILADELFIA.

# M. T. CICERONIS

## ORATIO

# PRO T. ANN. MILONE.

TEXTUM EX NUPERRIMA EDITIONE DUBNERIANA
DEPROMPSIT AC RECUDI CURAVIT.

**J. M. Lársen,**

UNUS EX BONAURENSIS UNIVERSITATIS PROFESSORIBUS.

LIBRARY OF CONGRESS
90709
FEB 11 1911
SMITHSONIAN DEPOSIT

37

BONIS - AURIS.
APUD RAIMUNDUM VIDIELLAM, *Typographum.*

1862.

PA6279
.M5
1862

# M. T. CICERONIS

ORATIO

# PRO T. ANN. MILONE.

I. Etsi vereor, judices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere, minimeque deceat, quum T. Annius ipse magis de reipublicæ salute quam de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori et pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata frequentia stipati sumus. 2. nec illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro et in judicio, quamquam præsidiis salutaribus et necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem, cederem temporibus, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem esse orationi locum. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et justissimi viri, consilium; qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eumdem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare. 3. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denuntiant; neque solum ut quieto, sed etiam ut magno animo simus hortantur; neque auxilium modo defensioni meæ, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero

multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes, unde aliqua fori pars aspici potest, et hujus exitum judicii exspectantes videtis, non quum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

Unum genus est adversum infestumque nobis, eorum quos P. Clodii furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit; qui hesterna etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor, si qui forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. 4. Quamobrem adeste animis, judices, et timorem, si quem habetis, deponite. Nam si unquam de bonis et fortibus viris, si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit, si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ut sua studia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et verbis sæpe significassent, re et sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos ac per vestram fidem, virtutem sapientiamque recreemur. 5 Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum dici aut fingi potest? qui, spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus. Equidem ceteras tempestates et procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quia semper pro bonis contra improbos senserat; in judicio vero et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam

esse habituros Milonis inimicos ad ejus non modo salutem exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. 6. Quanquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis ad hujus criminis defensionem non abutemur. Nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas, nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis propter multa præclara in rempublicam merita condonetis, nec postulaturi ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius quam populi Romani felicitati assignetis. Sin illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, judices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, vitam ab inimicorum audacia telisque ut impune liceat defendere.

7. Sed antequam ad eam orationem venio, quæ est propria vestræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ et in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, et in concione sæpe ab improbis, et paullo ante ab accusatoribus: ut, omni errore sublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri; qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, quum sua manu sororem esse interfectam fateretur. 8. An est quisquam qui hoc ignoret, quum de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum, aut recte et jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui quum a C. Carbone tribuno plebis seditiose in concione interrogaretur quid de Tiberii Gracchi morte sentiret, responderit jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C.

Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. 9. Quodsi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, quum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus.

Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt; certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, quum vi vis illata defenditur. 10. Insidiatori autem et latroni quæ potest inferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladi i volunt? quos hab re certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se exspectari jubent, quum ei, qui expectare velit, anté injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda. 11. Etsi persapienter et quodamondo tacite dat illa lex potestatem defendendi; quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, quum causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, judices: non

enim dubito quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem interfici jure posse.

12. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, cædem, in qua C. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu! quibus assensionibus universi ordinis, quam nec tacitis nec occultis! Quando enim frequentissimo senatu quatuor aut summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, quum diceret senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius aut propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter hos officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. 13. Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones vel de cæde vel de vi; nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illa incesta violatione sacrorum judicium decernendi senatui potestas esset erepta, de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. 14. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda;

sed nonnunquam est necessaria: nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini, etiamsi e republica, oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt.

Itaque ego ipse decrevi, quum cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed quum inessent in re vis et insidiæ crimen judicio reservavi, rem notavi. Quodsi per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim ut veteribus legibus, tantummodo extra ordinem, quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo; nihil enim necesse est omnium me flagitia proferre: sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata est.

15. At enim Cn. Pompeius rogatione sua et de re et de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset.—Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum es? Factumne sit? At constat. A quo? At apparet. Vidit igitur etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset posse absolvi eum qui fateretur: quum videret nos fateri, neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam hanc salutarem in judicando literam, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisse videtur quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit. 16. Jam illud ipse dicet profectó, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putârit an tempori.

Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator atque illis quidem temporibus pæne patronus, avunculus hujus

judicis nostri, fortissimi viri M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, quum P. Africano, domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset allata! Quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem exspectatam esse mortem! Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? Certe nulla. 17. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem et pœnis teneatur et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si qui consularem patrem quam si quis humilem necaverit: auteo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim ab istis sæpe dicitur. Proinde quasi Appius ille Cæcus viam munivent, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur! 18. Itaque in eadem ista Appia via quum ornatissimum equitem romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monumentis equitem romanum occiderat: nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat! quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocaverat: extorta est confitenti sica de manibus: caruit foro postea Pompeius, caruit senatu, caruit publico: janua se ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. 19. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est?

Atqui, si res, vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo, si unus ille cecidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi vero, quia perfecta res non est, non fuit punienda: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta; sed puniendum certe nihilo minus. 20. Quoties ego ipse, judices, ex P. Clodii telis et ex cruentis ejus manibus effugi! ex quibus si me non vel mea vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset?

Sed stulti sumus, qui Drusum, Africanum, Pompeium, nosmet ipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest; luget senatus, mœret equester ordo, tota civitas confecta senio est: squalent municipia, afflictantur coloniæ, agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. 21. Non fuit ea causa, judices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam; sed homo sapiens atque alta et divina quadam mente præditus multa vidit: fuisse illum sibi inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia, si etiam ipse gauderet, timuit ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit ex florentissimis ordinibus ipsa lumina; neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupîsset. Non enim mea

gratia familiaritatibus continetur, quæ laté patere non possunt, propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille quum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. 22. Quod vero te, L. Domiti, huic quæsioni præesse maxime voluit: nihil quæsivit aliud nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit ut consularem necesse esset; credo quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum: dederas enim, quám contemneres populares insanias, jam inde ab adolescentia documenta maxima.

23. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam crimimenque veniamus, si neque omnis confessio facti est inusitata, neque de causa nostra quidquam aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est; et lator ipse legis, quum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; et electi judices, isque præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam quærere aliud debeatis nisi, uter utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite.

P. Clodius quum statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset; qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paullum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: subito reliquit annum suum, seseque in proximum annum transtulit, non, ut fit, religione aliqua, sed

ut haberet (quod ipse dicebat) ad præturam gerendam, hoc est evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum. 25. Occurrebat ei, mancam ac debilem præturam suam futuram consule Milone; eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus etiam invitis illis gubernaret; tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus: se interponebat: Collinam novam delectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum; palam agere cœpit et aperte dicere, occidendum Milonem. 26. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim dictitabat palam, consulatum eripi Miloni non posse; vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo qua spe fureret, Milone vivo respondit, triduo illum aut summum quatriduo essè periturum: quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

27. Interim quum sciret Clodius—neque enim erat difficile id scire a Lanuvínis—iter sollemne, legitimum, necessarium, ante diem tertium decimum kalendas Februarias Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum—quod re intellectum est—Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor

desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret; quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. 28. Milo autem quum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus; domum venit, calceos et vestimenta mutavit, paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est; deinde profectus id temporis, quum jam Clodius, si quidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat, sine uxore, quod nunquam fere: quum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, pænulatus, magno et impedito et muliebri ac delicato ancillarum puerorumque comitatu. 29. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occidunt. Quum autem hic de rheda, rejecta pænula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant; ex quibus qui animo fideli in dominum et præsenti fuerunt, partim occisi sunt; partim, quum ad rhedam pugnari viderent et domino succurrere prohiberentur, Milonem occisum et ex ipso Clodio audirent et re vera putarent, fecerunt id servi Milonis—dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est—neque imperante nec sciente nec præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

30. Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus est; vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta

sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sane, quod prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam vosque servaret. Si id jure fieri non potuit, nihil habeo quod defendam: sin hoc (et) ratio doctis et necessitas barbaris et mos gentibus et feris etiam belluis natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis aut vestris sententiis esse pereundum. 31. Quodsi ita putasset, certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se non illi jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrûm ita sentit, illud jam in judicium venit, non, occisusne sit (quod fatemur), sed jure an injuria; quod multis in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat; et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quæreretur. Ita et senatus rem, non hominem notavit; et Pompeius de jure, non de facto quæstionem tulit.

Numquid igitur aliud in judicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? Profecto nihil. Si hic illi, ut ne sit impune; si illi huic, tum nos scelere solvamur.

32. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui Miloni interfecto Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset non eo

consule, quo sceleris facere nihil posset; sed etiam, ut iis consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, speraret posse se eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus ille conatus (ut ille ratiocinabatur) nec, si possent, reprimere cuperent, quum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; et si vellent, fortasse vix possent frangere homines sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. 33. An vero judices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges—si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, pestes reipublicæ—fuerit impositurus nobis omnibus atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo et ex mediis armis turbaque nocturna tanquam Palladium extulisse, ut præclarum videlicet munus atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Atque per (*omnes tribus divisis libertinis servos ille omnes, qui in libertate morarentur, legè nova additurus erat, ut ipsi cum ingenuis æqualiter suffragia ferrent*). An hujus ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, ne dicam consule? De nostrûm enim omnium—non audeo totum dicere. Videte quid ea vitii lex habitura fuerit, cujus periculosa etiam reprehensio est. Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, quum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiæ!

Quid? tu me tibi iratum, Sexte, putas, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum abjecisti; tu spoliatum

imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quare, etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam laudare non possum, irasci certe non debeo.

(*Audistis, judices, quantum Clodii inter*) fuerit occidi Milonem. Convertite animos nunc vicissim ad Milonem. Quid Milonis intererat interfici Clodium? Quid erat cur Milo non dicam admitteret, sed optaret?—Obstabat in spe consulatus Miloni Clodius.—At eo repugnante fiebat; imo vero, eo fiebat magis; nec me suffragatore meliore utebatur quam Clodio. Valebat apud vos, judices, Milonis erga me remque publicam meritorum memoria: valebant preces et lacrimæ nostræ, quibus ego tum vos mirifice moveri sentiebam; sed plus multo valebat periculorum impendentium timor. Quis enim erat civium, qui sibi solutam P. Clodii præturam sine maximo rerum novarum metu proponeret? Solutam autem fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem unum esse quum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At nunc, Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa et huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam Clodii morte cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui vivo Clodio labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni.

35. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit

ultor injuriæ, punitor doloris sui.—Quid? si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc: quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset primum salutis meæ defensorem, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis lege Plautia fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum illum tulisse creditis? quantum odium illius, et in homine injusto quam etiam justum fuisse?

36. Reliquum est ut jam illum natura ipsius consuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices? quum mœrentibus vobis urbe cessi, judiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur justa causa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: mulctam irrogarat: actionem perduellionis intenderat: et mihi videlicet in causa aut mala aut mea, non et præclarissima et vestra, judicium timendum fuit! Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui. 37. Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicæ, pæne interfici servorum manu, quum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc quum esset una, ita est mulcatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervallo con-

versa rursus in me, nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit. 38. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, quum judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quoties et quantæ occasiones, quam præclaræ fuerunt! Potuitne, quum domum ac deos penates suos illo oppugnante defenderet, jure se ulcisci? potuitne, civi egregio et viro fortissimo P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, quum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? potuitne, L. Cæcilii, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? potuitne illo die, quum est lata lex de me? quum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam lubens agnovisset: ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret?

39. At quod erat tempus? Clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis; cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est; qui populum Romanum cohortatus est; qui quum decretum de me Capuæ fecit, ipse cunctæ Italiæ cupienti et ejus fidem imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant, desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. 40. Tamen se Milo continuit, et P. Clodium in judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone et reo ad populum, accusante P. Clodio, quum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem im-

petus factus est! quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit, nuper vero quum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilisimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam tenet: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit! Quum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Marci vero Antonii maxima gloria? 41. Quid? comitiis in Campo quoties potestas fuit! quum ille in septa irruisset, gladios destringendos, lapides jaciendos curavisset, dein subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? 42, præsertim, judices, quum honoris amplissimi contentio et dies comitiorum subesset: quo quidem tempore—scio enim quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita sit cupiditas consulatus—omnia non modo quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, levem perhorrescimus; ora omnium atque oculos intuemur. Nihil est enim tam molle, tam tenerum, tam aut fragile aut flexibile, quam voluntas erga nos sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam recte factis sæpe fastidiunt. 43. Hunc igitur diem Campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus præ se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? Quam hoc non credibile in hoc! quam idem in Clodio non dubitandum,

qui se interfecto Milone regnaturum putaret! Quid? quod caput est audaciæ, judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari aut certe necessarii. Aut in Clodio? qui ita judicia pœnamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset aut per leges liceret.

44. Sed quid ego argumentor, quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem; te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam sors dedit judices. Vos ex M. Favonio audîstis Clodium sibi dixisse, et audistis vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Quum ille non dubitarit aperire, quid cogitarit; vos potestis dubitare, quid fecerit?

45. Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? Dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso quo est profectus die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, fuit insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi; Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? 46. Primum quæro, quî scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset, omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clo-

dii reditu unde quæsivit? Quæsierit sane: videte quid vos largiar! Servum etiam, ut Q. Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius Schola, Interamnas, familiarissimus et idem comes Clodii, cujus jam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat et Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse; sed subito esse ei nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque repente Romam constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

47. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certe liberatur Milo non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe si ille obvius ei futurus omnino non erat. Deinde—non enim video cur non meum quoque agam negotium—scitis, judices, fuisse qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Me videlicet latronem ac sicarium abjecti hominis et perditi describebant. Jacent suis testibus ii qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audîsset, fuisset rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. 48. Nunc persequar cetera. Nam occurrit illud: "Igitur ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus." Si quidem exiturus ad cædem e villa non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui; testamentum Cyri simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, et illum heredem et me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur?

49. Age, sit ita factum: quæ causa cur Roman properaret? cur in noctem se conjiceret? Quid afferebat festinationis quod heres erat? Primum erat nihil, cur properato opus esset; deinde, si quid esset, quid tandem erat quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius quam expetendus fuit: sic, Miloni quum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat, subsidiendum atque exspectandum fuit. 50. Noctu, insidioso et pleno latronum in loco occidisset: nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptor locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem; deinde ibi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi hæc etiam timentes in suspicionem caderent; tota denique rea citaretur Etruria. 51. Atque illo die certe Aricia rediens devertit Clodius ad se in Albanum. Quod ut sciret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum: cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret, nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video constare adhuc, judices, omnia: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum; nullum hujus in illum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: 52, mortem ab illo denuntiatam Miloni et prædicatam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se

dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem exspectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

53. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominum versabantur valentium, edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putarat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? An in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur ipsa, judices: quæ semper valet plurimum. 54. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, quum alter veheretur in rheda pænulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, quum pænula irretitus, rheda impeditus, uxore pæne constrictus esset? Videte nunc illum primum egredientem e villa, subito: cur?—vesperi: quid necesse est?—tarde: quî convenit, præsertim id temporis?—Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? Sciebat in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret? Millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ et tergiversationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

55. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore; tum sine ea: nunquam nisi in rheda; tum in equo: comites Græculi, quocumque ibat, etiam quum in castra Etrusca properabat; tum in comitatu nugarum nihil. Milo, qui

nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat et ancillarum greges: ille, qui semper secum scorta perditissima duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. 56. Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille, et quantum interesset P. Clodii se perire, et quanto ille odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam et pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio et sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum Martemque communem, qui sæpe spoliantem jam et exsultantem evertit et perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui quum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit; in quos incensos ira vitamque domini desperantes quum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt.—57. Cur igitur eos manumisit? Metuebat scilicet, ne indicarent; ne dolorem perferre non possent; ne tormentis cogerentur occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. —Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? Occidit. Jure, an injuria? Nihil ad tortorem. Facti enim in equuleo quæstio est, juris in judicio.

Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis; nescis inimici factum reprehendere. 58. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato, et dixit in turbulenta concione, quæ tamen hujus

auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium solutum.
59. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? Rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? Ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla lege quæstio est in dominos nisi de incestu; ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius; propius quam tum, quum ad ipsos penetrarat: cujus de morte, tanquam de cærimoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse et domini morte ipsa tristius. In reum de servo accusatoris quum quæritur, verum inveniri potest?
60. Age vero, quæ erat aut qualis quæstio? Heus tu, Rufio, verbi causa, cave sis mentiris. Clodius insidias fecit Miloni? "Fecit." Certa crux. "Nullas fecit." Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito abrepti in quæstionem, tamen separantur a ceteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi, centum dies penes accusatorem quum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

61. Quodsi nondum satis cernitis, quum res ipsa tot

tam claris argumentis signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus; qui ingressus in forum, ardente curia; quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit; neque senatui modo, sed etiam publicis præsidiis et armis; neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat: cui nunquam se h c profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, et magna in utramque partem: ut neque timeant qui nihil commiserint, et pœnam semper ante oculos versari putent qui peccarint. 62. Neqne vero sine ratione certa causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. 63. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, quum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, quum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur: "Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ fa-

ciet." Miseros interdum cives optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. 64. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere. Quid? quæ postea sunt in eum congesta, quæ quemvis, etiam mediocrium delictorum conscientia, perculissent, ut sustinuit! dii immortales! sustinuit? imo vero ut contempsit ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset! Scutorum, gladiorum, framearum, sparorum pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo non Miloni conducta esset domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pæne credita; nec ante repudiata sunt, quam quæsita. 65. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam ut sentio, judices. Nimis multa coguntur audire, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam fuerit audiendus popa Licinius nescio qui de Circo maximo, servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Pompeio conjurasse; deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit: arcessor in primis: de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei patriæque custodis tanta suspicione non metu exanimari; sed mirabar tamen, credi popæ; confessionem servorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. 66. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompeius quam timebat non ea solum, quæ timenda erant, sed (omnino) omnia

ne vos aliquid timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissima virtute virum, timidum suspicari; diligentiam, tota re publica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis et viri fidem non faciebat, ut eo tacente res ipsa loqueretur.

67. Omnia falsa atque insidiose ficta comperta sunt, Cur, si tamen metuitur etiam nunc Milo, non jam hoc Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei,—te enim jam appello ea voce, ut me audire possis—tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare aut molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitarunt, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna certe in hoc vis et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes judicantur, si quidem in hunc unum et præstantissimus dux electus et tota respublica armata est. 68. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quodsi locus Miloni datus esset, probasset profecto tibi ipsi neminem unquam hominem homini cariorem fuisse quam te sibi; nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse; cum illa ipsa tæterrima peste se sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum; se a

te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ; duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret, si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset; si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam facit.

60. Vide quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicitiis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet ille aliquando dies, quum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum (immutatis)—qui quam crebro accidat, experti scire debemus—et amicissimi benevolentiam et gravissimi hominis fidem et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. 70. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique pub'icæ peritissimum, quum senatus ei commiserit ut videret NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vi judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret. 71. Quod vero in illo loco atque publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet, satis declarat, se non terrorem inferre vobis,—quid enim illo minus dignum quam cogere ut vos eum condemnetis, in

quem animadvertere ipse et more majorum et suo jure posset?—sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis quod sentiatis libere judicare.

72. Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet; nec tam sum demens tamque vestri sensus ignarus atque expers, ut nesciam quid de morte Clodii sentiatis. De qua, si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri gloriose liceret: "Occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem videbatur, in suspicionem incidit regni appetendi; non Tib. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui gloria; sed eum,—auderet enim dicere, quum patriam periculo suo liberasset—cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ feminæ comprehenderunt; 73, eum, cujus supplicio senatus sollemnes religiones expiandas sæpe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse. L. Lucullus juratus se quæstionibus habitis dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus Romanus, quem omnes gentes urbis ac vitæ civium conservatorem judicarant, servorum armis exterminavit; eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum quibuscum voluit partitus est; eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit; eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine; eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam recensionis, tabulis publicis impressam, exstingueret; 74, eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini; qui non calumnia litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed cas-

tris, exercitu, signis inferendis petebat; qui non solum Etruscos,—eos enim penitus contempserat—sed hunc P. Varium, virum fortissimum atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus armis castrisque conatus est; qui cum architectis et decempedis villas multorum hortosque peragrabat; qui Janiculo et Alpibus spem possessionum terminarat suarum; qui quum ab equite romano splendido et forti, M. Paconio, non impetrasset, ut sibi insulam in lacu Prilio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta, arma convexit, dominoque trans ripam inspectante non dubitavit exstruere ædificium in alieno; 75, qui huic T. Furfanio, cui viro! dii immortales!—quid enim ego de muliercula Scantia, quid de adolescente Aponio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessissent;—sed ausum esse Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum; qua invidia huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu et limine."

76. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur, et æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat; sed nescio quomodo jam usu obduruerat et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis aut ferre? Imperium ille si nactus esset; omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos se potius immitteret quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias: pecunias dico? a liberis, a

liberis, medius fidius, et a conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi (hæc) putatis, quæ patent? quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam resque privatas omnium possideret? 77. Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: "Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro et hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me ut unum jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent," esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas! Nunc enim quis est qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse et dicat et sentiat? Non queo vetera illa populi Romani gaudia quanta fuerint judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam nec tantam. 78. Mandate hoc memoriæ, judices. Spero multa vos liberosque vestros in republica bona esse visuros: in iis singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam et, quemadmodum confido, verissimam sumus adducti, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis est igitur tam demens, qui hoc P. Clodio vivo contingere potuisse arbitretur? Quid? ea quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

Non timeo, judices, ne odio mearum inimicitiarum in-

flammatus libentius hæc in illum evomere videar quam verius. Etenim, si præcipuum esse debebat, tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. 79. Quin sic attendite, judices: nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis— liberæ sunt enim nostræ cogitationes, et, quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus quæ videmus—fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ: si possim efficere ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? Quonam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset aut quæstionem de morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare: utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis evocare, propter rempublicam non fecisset. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de ejus nece lata quæstio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergo interfector si esset, in confitendo ab iisne pœnam timeret, quos liberavisset? 80. Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis! quæ aliis urbibus Græciæ! quas res divinas talibus institutas viris! quos cantus! quæ carmina! Prope ad immortalitatis et religionem et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo et libenter fecisse se libertatis omnium causa: quod esset ei certe non confiten-

dum modo, verum etiam prædicandum.

81. Etenim si id non negat, ex quo nihil petit nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? Nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis quam vestri ordinis defensorem fuisse: quum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur—quanquam quî poterat salus sua cuiquam non probari?—sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset; magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri lætarentur? 82. Quanquam hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, quum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier interficere sceleratum ac perniciosum civem non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republica cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. 83. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi: et, si grata respublica esset, lætaretur; si ingrata, tamen in gravi fortunâ conscientia sua niteretur.

Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani et vestra felicitas et dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit numenve divinum; quem neque im-

perii nostri magnitudo, neque sol ille, nec cœli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque (id quod maximum est) majorum (nostrorum) sapientia, qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt.

84. Est, est profecto illa vi : neque in his corporibus atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat et sentiat, non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, illam perniciem ex-tinxit ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare ferroque lacessere fortissimum virum auderet, vinceretur que ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. 85. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, deorum immortalium cura res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur et jus in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales, quas ille, præceps amentia, cæsis prostratisque sanctssimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris, sancte Juppiter, cujus ille lacus, nemora finesque sæpe omni nefario stupro et scele macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen et debitæ pœnæ solutæ sunt. 86. Nisi

forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ Deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam, quum prœlium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo tæterrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, cui cedere inimici etiam solent, amburetur abjectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi tæterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo esset vita damnata.

87. Dura, medius fidius, mihi jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare (videret et) pateretur. Polluerat sanctissimas religiones; senatus gravissima decreta perfregerat; pecunia se a judicibus palam redemerat; vexarat in tribunatu senatum; omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat; me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos, conjugem meam vexaverat; Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat; magistratuum privatorumqua cædes effecerat; domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam; multos sedibus ac fortunis ejecerat; instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos servis nostris addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. 88. Obstabat ejus cogitationibus nemo præter Milonem. Illum ipsum, qui obstare

poterat, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur; Cæsaris potentiam suam esse potentiam dicebat; bonorum animos [etiam] in meo casu contempserat: Milo unus urgebat.

Hic dii immortales, ut supra dixi, mentem illi perdito ac furioso dederunt, ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum respublica sino jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. Ne quum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat. 89. An consules in prætore coercendo fortes fuissent? Primum Milone occioso habuisset suos consules. Deinde quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum virtutem consularem crudelissime vexatam esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret: lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. 90. An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu et consulatum ejus exspectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus uno ex suis satellitibus, Sexto Clodio, duce curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quanquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? qui quum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. 91. Et sunt

qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate ipsum, si potestis, a mortuis. Frangetis impetum vivi, vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, qûum audiretur silentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus, et in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati et auctoritati senatûs deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina et incredibili fide.

92. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego, etiam repugnante hoc, et imploro et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrimam aspexistis Milonis, si vultum semper eumdem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere. Haud scio an multo sit etiam adjuvandus magis. Etenim si in gladiatoriis pugnis et infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos atque supplices et, ut vivere liceat, obsecrantes etiam odisse solemus; fortes et animosos et se acriter ipsos morti offerentes servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus! 93. Me quidem, judices, exanimant et interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. "Valeant, inquit, valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara mihique patria carissima, quoquo modo erit merita de me: tranquilla republica mei cives, quoniam

mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed propter me tamen, perfruantur. Ego cedam atque abibo. Si mihi bona republica frui non licuerit, at carebo mala; et quam primam tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. 94. O frustra, inquit, mihi suscepti labores! o spes fallaces, et cogitationes inanes mæ! Ego quum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem exstinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego quum te—mecum enim sæpissime loquitur—patriæ reddidisem, mihi putarem in patria non futurum locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua illa, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox atque defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?".

95. Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, negat se ingratis civibus fecisse, quæ fecerit: timidis et omnia pericula circumspicientibus, non negat. Plebem et infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vestra vita, se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet ne, quum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum ablaturum esse dicit. 96. Meminit etiam, vocem sibi præconis modo defuisse, quam minime desiderarit; populi vero cunctis suffragiis (quod

unum cupierit) se consulem declaratum: nunc denique, si hæc contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta; se nihil in vita nisi præclarissime fecisse, si quidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare; beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus; 97, nec tamen eos, miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam; esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoria consolaretur; quæ efficeret ut absentes adessemus, mortui viveremus; hanc denique esse, cujus gradibus etiam in cœlum homines viderentur ascendere. 98. "De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, quum omnes a meis inimicis faces invidiæ meæ subjiciantur; tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis et gratulationibus habendis et omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos et actos et institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, et, opinor, altera: qua fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et jam versatur et semper habitabit nominis mei gloria."

99. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus; sed iisdem audientibus hæc ego tecum, Milo. Te quidem, quum isto animo es, satis laudare non possum; sed, quo est illa magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus acce-

pero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi; non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum mihi unquam, judices, tantum dolorem inuretis—etsi quis potest esse tantus?—sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur quam Milonis? præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. 100. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo? quid faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam? Non abnuo, non recuso; vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.

101. His lacrimis non movetur Milo. Est quodam incredibili robore animi: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus; mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic ea mente, qua natus est: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis, ipsum ejicietis? et erit dignior locus ullus in terris, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri et in civis invicti periculo appello, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis et huic judicio præsidentibus hæc tan-

ta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur? 102. O me miserum, o me infelicem! Revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos; ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Quinte frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? mene non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis qui maxime P. Clodii morte acquiêrunt. Quo deprecante? me, 103. Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, judices, quum illa indicia communis exitii indagavi, petefeci, protuli, exstinxi? Omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? An ut inspectante me expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, acerbiorem mihi pati reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam quî possunt putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

Utinam dii immortales fecissent:—pace tua, Patria, dixerim: metuo enim ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie—utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem! 104. O dii immortales! fortem et a vobis, judices, conservandum virum! "Minime, minime, inquit. Imo vero pœnas ille debitas luerit; nos subeamus, si ita necesse est, non debitas." Hiccine vir patriæ natus usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis; corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt? 105. O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit:

miseram, si amiserit. Sed finis sit: neque enim præ lacrimis jam loqui possum; et hic se lacrimis defendi vetat. Vo-oro obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in judicibus legendis optimum et sapientissimum et fortissimum quemque delegit.

L. A. Q.

LIBRARY OF CONGRESS
0 003 074 247 3